

Robert Ferguson: Demokrácia és médiaműveltség¹

Ahogy átolvastam a mai esemény programját, elsőként előadásom témája tűnt föl: „Médiaműveltség és demokrácia.” Amikor pedig belenéztem első vázlataimba, észrevettem, hogy a következő címet adtam a szövegnek: „Demokrácia és médiaműveltség.” Már önmagában annak a kérdésnek érdemes lenne némi időt szentelnünk, hogy melyik fogalmat illeti – vagy kéne, hogy illesse – az első hely. Létezik-e médiaműveltség demokrácia nélkül, vagy éppen demokrácia médiaműveltség nélkül? A közelmúltban e két fogalom kevésbé látszott megmozgatni akár az oktatás, akár a média szakembereinek fantáziáját: közepesen érdekes témáknak tartották őket, amiket a legtöbb esetben egy odavetett bólintással el lehet intézni. Az idők azonban változnak. Nekünk, akik sok éve hangsúlyozzuk a médiaoktatás fontosságát, egyesülnünk kell azokkal, akik csak most fedezik fel maguknak ezt a területet és annak jelentőségét. Mindez az állampolgári ismeretek oktatásával és a demokráciatudatosság növelésével is összefügg, ezek ugyanis szintén olyan területek, amiket sokan érdekesnek, de lényegtelennek tartanak. Az állampolgári ismereteket nagyjából úgy szokás elképzelni, mint egy illemtanórát, ahol jó célokat szolgáló, de súlytalan témákat akarnak megtanítani apatikus vagy éppen a tanulásnak ellenálló fiataloknak.

Itt az idő, hogy azok, akik eddig így tartották, komolyan újragondolják elképzeléseiket.

„A demokráciát az teszi lehetővé, hogy az ember képes az igazságosságra, de az teszi szükségessé, hogy hajlama van az igazságtalanságra.” (Reinhold Niebuhr)

„A demokrácia arra bátorítja a többséget, hogy olyan dolgokról döntsön, amelyekkel kapcsolatban boldog tudatlanságban él.” (John Simon)

„Ha meg akarod érteni a demokráciát, tölts kevesebb időt a könyvtárban Platónnal, és több időt a buszon az emberekkel.” (Simeon Strunsky)

„Ha a szavazás bármit is meg tudna változtatni, tuti eltörölnék.” (Ismeretlen)

„Könnyű és olcsó dolog okoskodó idézeteket gyártani a demokráciáról. A demokrácia folyamata viszont nehéz, drága, és oktatásra is szükség van hozzá.” (Robert Ferguson)

Azért ezekkel az idézetekkel kezdtem a beszédemet, mert jól rávilágítanak néhány a demokrácia mindennapi – ellentmondásokkal és feszültségekkel terhes – gyakorlata során felmerülő problémára. Talán kijelenthető, hogy a sikeres demokrácia egyik fontos ismérve az, hogy kényelmetlen, különösen a hatalmon lévők számára. Akár a következőt is megkockáztathatjuk: minden állampolgár feladata, hogy részt vegyen ebben a kényelmetlenségben, és aktívan tegyen az előremutató változásokért. Az önelégültség, a közönyösség és a cinizmus a demokrácia ellenségei, a szkepticizmus és a tenni akarás pedig a barátai.

Miért fontos mindez a mai találkozó² kontextusában? A kérdésre adható sokféle válaszból néhány azonnal világos is lesz mindannyiunk számára, amint megnéztük a projektben résztvevő fiatalok munkáit. Az ide tartozó témákat egyenként fogom tárgyalni, hogy jobban szét tudjuk szálazni ezt a bonyolult problémakört. Persze, amilyen kényelmes mindez az előadásom szempontjából, olyannyira biztosan tudhatjuk mindannyian, hogy a valóságban a dolgoknak megvan az a csúnya szokásuk, hogy nagy csomóban, összevissza, egymást átfedve jelennek meg. Az írásbeliség és médiaműveltség fogalmaival kezdem, majd a demokráciát tárgyalom, végül megkísérlem a kettőt összekapcsolni a médiaoktatással és a pedagógiával. Merész vállalkozásnak hangzik, de rémületre nincs ok: itt és most csupán e terület szerény feltérképezése a célom, tudva, hogy még bizonyosan sok kutatásra és fejlődésre van szükség a mélyrehatóbb elemzés érdekében.

---

¹Robert Ferguson: Democracy and Media Education in. Alfonso Gutiérrez Martín, Armin Hottmann: *Democracy, Multimedia Literacy and Classroom Practice*, Mondial Verlag, 2002, Berlin

²Elhangzott 2002. június 29-én a Berliini Médiaműveltség Konferencia nyitóelőadásaként az Open Channel Berlin-en

Írásbeliség(ek)³

Az írásbeliség fogalmának érdekes a története. Sok évvel ezelőtt kitűnő gondolkodók fejezték ki aggodalmukat az írásbeliség terjedése miatt; Platón idevágó sorait gyakran szokták is idézni. Nyilvánvalóan gondot jelentett számukra, ha a közemberek megtanulnak írni-olvasni. Ugyanezt több kortárs pedagógus is lehetséges problémaként említi. De vajon pontosan milyen problémáról lehet szó? Elképzelhető, hogy az a sokatmondó feltételezés áll a háttérben, hogy ha az emberek megtanulnak írni-olvasni, netalántán a „státusukhoz illőeknél magasabb gondolatok” születnek majd a fejükben? Akik amiatt aggódtak, hogy az oktatás megváltoztatja az embereket, ráéreztek az igazságra, még ha az ebből levont következtetésük alapvetően hamis volt is. A hatalom megtartása ugyanis igen erősen sarkallhat arra, hogy másokat tudatlanságban tartsunk. Mindazonáltal az írásbeliség fogalmának fokozatosan része lett az a megengedő álláspont, hogy mégis csak jó dolog, ha az emberek egy része tud írni-olvasni. Ez azonban nagy részben a fogalom funkcionális értelmezése volt csupán, és ritkán volt köze azok írásbeliségéhez, akiknél valójában összefutottak a szálak. Ők, a vezetők ugyanis saját írásbeliségüket az idők során a megértés, elemzés, leírás és jelentésalkotás árnyalt, jól kiforrott eszközévé nemesít(h)ették.

Az átlagembertől annyit vártak el írásbeliség címszó alatt, hogy képes legyen írásban jelentkezni egy állásra, és képes legyen adatokat rögzíteni (akkoriban még könyvekben) betartva a hagyományos helyesírási és nyelvtani szabályokat. Néha az is előfordult, hogy az átlagember elolvasott egy újságot. A haladóbbakat biztatták, hogy az úgynevezett „mesterek” gondosan kiválogatott műveit olvassák, de mindebben szinte nyoma sem volt a kritikai gondolkodásnak, az elemzőképességnek, és még kevésbé volt lehetőség autonóm kritikai vélemény megformálására. Természetesen lassan azért változtak a dolgok, és úgy tűnt, az írásbeliségből mechanikus készségeknél több is válhat bizonyos emberek számára. Az írásbeliség azon formái azonban, amelyekben nagyobb volt a témaválasztás szabadsága, szigorú megfigyelés alatt álltak. Mindez egyre nyilvánvalóbbá vált a kultúra-, társadalom- és történettudományokkal foglalkozók számára. Az írásbeliség általában azon készségek halmazát jelölte, amelyek segítségével úgy vagyunk képesek értelmezni a világot, ahogy uraink és úrnőink azt a legjobbnak gondolták. Ez a „szerzett” világértelmezés, amit írásbeliségünk kínált, gyakran meglehetősen szűklátókörűnek, sovínisztának, szexistának és rasszistának bizonyult, valamint nagyon sokszor egy – szándékosan – szűkre szabott esztétikán alapult. A fentiek elsősorban a társadalmi, kulturális és politikai ranglétra közép és alsó-közép fokain elhelyezkedőkre vonatkoznak – ez volt az a műveltség⁴, amit az úgynevezett „átlagembereknek” tanítottak. Mindez megváltozott, amikor néhány a munkásokkal foglalkozó szervezet úgy döntött, hogy a műveltség összefügg a tudással. Jóval azelőtt, hogy Michel Foucault megjelent volna a színen, néhány szervezet egészen addig merészkedett, hogy oktatási központjuk bejárata fölé kőbe véste: „A tudás hatalom.” Azután említhetjük a libertárius teológusok (mint például Paulo Freire) műveltségfelfogását, amely szerint az alulfejlettség valójában csakis egy tárgyias szerkezet részeként értelmezhető: az ő értelmezésükben ez olyan valami, amit valaki tesz valaki mással. Amikor a műveltség az anyagi világ felé fordult, és – az alárendelő csoportok mechanikus kiképzése helyett – valódi cselekvésekben jelent meg, maga a fogalom is gyökeresen átalakult. Innentől kezdve a műveltség egy sokféle cél elérésére alkalmas eszközzé vált: ez lehetett az olvasás és megértés képességének kifejlesztése, de a világban megvalósuló cselekvéshez vagy a világon való változtatáshoz hozzásegítő „tudáscsomag” is. Ha a műveltség fogalma ugyanakkor valamilyen intellektuális vagy egyéb felszabadulási gondolathoz, mozgalomhoz társul, abban a pillanatban vissza lesz tessékelve egy jóindulatú, ártalmatlan akolba – még ma is. Például kedélyes szalonrendőrösdi válhat belőle, ahol a kis Petrát és Petit azért biztatjuk, hogy szépen és rendesen írjon, hogy majd jó munkát kapjon, ha nagy lesz. Vagy beléphet az apolitikus kreativitás mezejére is, ahol a szavak az álomszövegetés eszközeivé válnak. Be kell valljam, hogy ha muszáj választanom, akkor az utóbbit kedvelem jobban, de egyik irány sem segíti – oktatási és társadalmi szempontból – egy egészséges demokrácia kialakulását. Ezt már most, a mai világban körbenézve is megfigyelhetjük, ha – megfogadva Strunsky tanácsát – több időt töltünk a buszon emberekkel beszélgetve.

³ Az angol „literacy” szó egyformán jelent „írásbeliséget” és „műveltséget”, ahogy magyarul is szoros az összefüggés köztük. A szövegnek ezen a részén az előbbi jelentésárnyalat dominál, tehát a „literacy-t” „írásbeliségnek” fordítom. (V.Sz.)

⁴ A szövegnek ettől a részétől kezdve a „literacy” szó a 3. lábjegyzetben említett utóbbi jelentésárnyalata dominál, tehát a „literacy-t” „műveltségnek” fordítom. (V.Sz.)

Már csak néhány megállapítást szeretnék tenni a műveltség fogalmának fejlődésével kapcsolatban, és ezáltal egyben elmozdulni a multimodális kommunikáció és a médiaműveltség jellemzőinek tárgyalása felé. Azért teszem ezt, mert fontosnak tartom, hogy mindkét fogalom – noha még mindig szinte csecsemőkorúnak számítanak – bekerüljön a pedagógusok szótárába, sőt, azok számára, akik a médiaoktatás és demokrácia iránt érdeklődnek, egyenesen központi jelentőségűnek vélem ezek megértését. A multimodális kifejezés az utóbbi időben a londoni egyetem oktatási intézetében dolgozó kollégám, Günther Kress és szerzőtársa, Theo van Leeuwen munkái kapcsán került az előtérbe. Ahogy azt legújabb könyvük alcíme jelzi, a kortárs kommunikáció modalitásai és közegei foglalkoztatják őket elsősorban (Kress and van Leeuwen 2001). Nem teljesen új az a felismerés, hogy a kommunikáció egyszerre több modalitásban zajlik. A filmes és televíziós szakemberek és kutatók régóta tisztában vannak vele, hogy a beszédet, képeket, hangokat és a zenét egy komplex csomag részeként kell értelmezniük, még ha látszólag a legegyszerűbb mediális kommunikációról is van csak szó. A számítógépes és multimédiás programok elterjedésével pedig végképp egyértelművé vált, hogy a kommunikáció egyre jobban távolodik a leírt szótól. Valóban új jelenség viszont az életünk nagy részében az olvasás felületként használt képernyők alapvető funkcióváltozása. Ma már ez közvetíti a leírt és a hangzó szót, melódiákat vagy kakofóniát játszik nekünk, lassított mozgóképet és time-lapse fotókat⁵ nézhetünk rajta, és két, három vagy akár négy elkülönített részre osztja saját magát, amiből ki kell választanunk mit olvassunk, nézzünk vagy hallgassunk először. Mintha csakugyan (ki)fejlesztenék a képességet, hogy egyidejűleg több üzenetet tudjunk befogadni.

A hagyományos műveltség tanárának mindez hangozhat akár abszurdnak és örültnek is – vagy éppen valahol a kettő között. Úgy tűnik, veszély fenyegeti az írás-olvasás elsajátításának biztonságát. Az írás-olvasás tanításának még ennél is nagyobb és megszokottabb biztonsága pedig szemlátomást napról napra foszlik szét a tanárok számára. Szándékosan túlzok egy kicsit, de meggyőződésem, hogy sokan vannak, és nem csak hivatásos pedagógusok, akik hasonlóan éreznek. Tehát akkor hogyan közelítsünk ehhez a helyzethez, és hogyan próbáljunk szembenézni a médiaműveltség kihívásaival?

Először is hadd mondjam el, hogy a dolgok nem annyira szörnyűek, mint amennyire el akarják velünk hitetni azok, akik a médiában, különösképpen a televízióban magát az ördögöt látják. Az azonban igaz, hogy egy kiemelkedően fontos átmeneti korban élünk, már ami a kommunikáció megjelenési formáit illeti. Akár a mobiltelefonunkra, a palmtopunkra⁶ vagy a laptopunkra gondolunk – mindegyik folyamatosan változik. Az írott kommunikáció egy része táviratszerűvé, lerövidítetté válik, de ne felejtjük el, hogy ez csak a kommunikáció bizonyos műfajaira érvényes. Az írott szónak továbbra is komoly presztízse van, és a földgolyón sok-sok millióan élnek olyanok, akik számára a számítógép a gazdagok, a hatalmasok, azaz a mindenkori 'másik' eszköze csupán. Kommunikációs korunkban azonban létezik valódi újdonság, mégpedig az, hogy az írott szó ritkán kerül elénk csak magában, általában képek és egyre gyakrabban képek és hangok kísérik. Hogy az ördögbe tanul meg valaki írni-olvasni ebben a sokféleségben? A médiaoktatás feladata, hogy megválaszolja ezt a valóban hűsbavágó kérdést. Csupán azért említem most, hogy érzékeltessem: maga a műveltség és írásbeliség fogalma szorul alapos újraértékelésre, ennek kulcsa pedig az, hogy egyszerre folyamatnak és eszköznek tekintsük őket. Műveltségértelmezésünknek túl kell mutatnia az oly sok kormány által propagált szűk, aggodalmaskodó definíción, hiszen a műveltség többről szól, mint az „írni és olvasni nem tudók” megrendszabályozása, és többről, mint pusztán az írott szó léte: amiről valóban szól, az röviden a multimodalitás.

De az még csak a kezdet, ha felismerjük, hogy a kommunikáció multimodális. Azt a kérdést is fel kell tennünk, hogy milyen műveltség elsajátítását várjuk el az iskolásoktól, a fiataloktól, valamint a jelenlegi és a jövőbeli állampolgároktól. Ott van persze a lehetőség, hogy egy olyan multimodális műveltséget alkossunk meg, amely legalább annyira tompa és unalmas, mint az, ami a konvencionális írás-olvasás tanításról eszünkbe jut. Kilyukadhatunk akár ugyanoda, ahol most vagyunk: taníthatunk bármit a folyamatvágás elveitől kezdve a sorozatfelvétel jelentéséig úgy, hogy azzal egy életre elidegenítjük a fiatalokat attól a médiavilágtól, amit jelenleg még élveznek, sőt amiből bizony sokat is tanulnak. Ha egy deficitmodellen alapuló műveltségfogalmat fogunk használni – azaz azt próbáljuk megadni az embereknek, amijük még „sajnálatos módon” nincsen –, akkor az egész biztosan nem fog működni. Hadd fogalmazzak a lehető legegyszerűbben: a műveltség az oktatási folyamat mellékterméke kell, hogy legyen, nem a fő célja. Beszédem végén még visszatérek ehhez a ponthoz a lehetséges pedagógiai megoldások kapcsán.

5 A time-lapse technika során a hosszú idő alatt rögzített képeket rövid idő alatt, gyorsítva játsszák le. (V.Sz.)

6 Tenyérnagyságú számítógép. (V.Sz.)

Rövid közjátékként szeretnék mutatni önöknek egy háromperces filmet. *Az utazó megpihen* című westernről van szó, amit néhány tizenegy éves gyerek készített sok évvel ezelőtt egy észak-londoni iskolában. A film kizárólag festményekből áll, amiket a gyerekek alkottak, ahogy a hozzájuk tartozó feliratok szövegét is. A rövidfilm minden képkockája egy önmagában egész kép, a közeli pedig önmagában egész festmények. Nézzük meg most együtt a filmet, és utána fűzök hozzá néhány megjegyzést.

A médiaoktatás lehetővé teszi, hogy komplex és valódi örömet nyújtó műveltségformákat fejlesszünk ki. Azt is lehetővé teszi, hogy a tanulási folyamat keretén belül alkossunk (vagy mondjuk inkább előállítsunk?). Számomra ez a gyerekek festményeiből készült montázs egy olyan eszköz, amely a gyerekek meglévő tudására építve lehetővé teszi számukra, hogy újraalkossák ezt a tudást. A folyamat során kibővítik és gazdagítják azt is, amit már tudnak, és azt is, amire képesek. Úgy sejtem, a közeli felvételekkel való küszködés után mindig tisztelettel fognak majd tekinteni azokra a felhasználási módokra, amiket ez a technika lehetővé tesz. Kisebb-nagyobb sikerrel, de küszködnek majd a kézzel rajzolt feliratokkal is. Végig kell gondolniuk, hova rakják az egyes szavakat a képernyőn. A dizájn részévé válik a folyamatnak, aminek során műveltté, írástudóvá válnak. Felfedezik, vagy még inkább, képesek lesznek formalizálni, amit korábban tanultak például a narratív struktúrákról. Ráéreznek arra, amit Vlagyimir Propp leírt a mesék morfológiájáról: megértik például, hogy a westernben vannak visszatérő minták és szóképek.

„Tudják,” hogy léteznek olyan narratívaelméletek, amelyek szerint egy történet elbeszélése a viszonylagos egyensúly állapotából indul, amiben később zavar támad, majd egy új egyensúlyi helyzet jön létre. Soha nem formalizálták ezt a tudást, de ki tudják fejezni egy olyan modalitásban, amely megfelel a gondolkodásuknak és kifejezőkészségüknek. És történetesen mindez egyszerre kihívásokkal teli és élvezetes. Úgy festenek, ahogyan még soha azelőtt. Mégpedig azért, mert nem is úgy gondolnak a tevékenységükre, hogy festenek, hanem úgy, hogy westernfilmet csinálnak. Lenyűgöző módon strukturálják a narratívájuk szövegét, mert nem úgy gondolnak rá, mint egy „narratív struktúrák” gyakorlatra. Egy olyan folyamatban vesznek részt, amihez ők maguk szerzik meg a szükséges eszközöket. Most találkoznak először ehhez hasonló feladattal, és még nincsenek is tizenkét évesek, tehát bőven van még idejük arra, hogy a tudásuk és készségeik fejlődjenek, valamint, hogy később esetleg mindez formálisabb kifejezést nyerjen. Addig is mindenestre kritikus szemmel viszonyulnak a western szerkezetéhez, és megalkotják saját változatukat, amelynek súlya a Prédikátor könyvével vetekszik, mégis csendes humor hatja át. Talán azt is megkockáztathatjuk, hogy a filmben megnyilatkozó érettség és bölcsesség meghaladja a tizenegy évesektől általában elvárt szintet. Ráadásul a film egy demokratikusnak nevezhető folyamat során készült el. Nemcsak azért állítom ezt, mert igaz, hanem mert átvezet előadásom következő részéhez, amely a demokráciát érinti.

Demokrácia, médiaműveltség és médiaoktatás

Ha a médiaműveltség valóban összefügg a demokráciával, akkor fel kell tennünk néhány alapvető kérdést ennek az összefüggésnek a természetéről. A demokráciáról szóló vagy a demokráciát szolgáló oktatást szeretnénk? Képesek vagyunk alkalmazni demokratikus elveket a médiaoktatással és –műveltséggel kapcsolatos tevékenységünk bármily kicsiny szejletében vagy mindenképpen egy nem demokratikus módszertanra szükséges hagyatkoznunk a demokratikus célok eléréséhez? Az ehhez hasonló kérdések már régóta kedvelt témái különböző oktatási szemináriumoknak és konferenciáknak, de igen gyakran, ahogy mondani szokták, merőben akadémikus vitákba torkollanak. Ahhoz a kulcsfontosságú felismeréshez kell eljutnunk, hogy ezek a problémák sokkal fontosabbak, mintsem hogy csupán akadémikus beszélgetések tárgyai legyenek. Társadalmunk jövője szempontjából központi jelentőségű, hogy a fiatalok milyen módon viszonyulnak a demokráciához, mennyire értik meg annak lényegét. Kevés olyan helyet ismerek, ahol a demokrácia igazán forró viták tárgya lenne. Nyilvánvalóan látszik, hogy az úgynevezett demokratikus kormányzatok gyakorlatát apátia vagy egyenesen gyűlölet övezi. Könnyű a demokratikus folyamatban hívó tanároknak keresni egy hordót (általában az osztályteremben), felkapaszkodni rá, és onnan szónokolva jól leszidni közönségüket (a gyerekeket) apátiájuk és tudatlanságuk miatt. Mindez csodát tehet a tanárral, de a gyerekekben csak még jobban megerősíti az egész dologgal kapcsolatos közönyösséget.

Aztán még ott van az a lehetőség, hogy a demokrácia értékét magát a demokratikus folyamatot szimuláló helyzeteken keresztül szeretnénk megmutatni. Tehát választásokat tartunk az iskolában, amelyeken diákok nyerhetnek el nem létező pozíciókat. Egyiküket akár meg is választhatjuk miniszterelnöknek osztálytermi kampánya és az ott bemutatott programja és ígéretei alapján. Ha médiatanárok vagyunk, úgy is dönthetünk, hogy videóra vesszük az egész folyamatot. Némi oktatási érték valóban rejlik ebben: egy választás – még ha csak fiktív is – filmes megjelenítése képes demonstrálni

néhányat azok közül a döntéshozói mechanizmusok közül, amellyel a médiában alkotóknak meg kell birkóznuk. Sokat lehet tanulni abból is, ha egy előre felvett nyersanyagból kell összerendezni érthető egészé valaki más érveit, álláspontját. Mindezzel csak annyi a gond, hogy túl sok időt vesz igénybe, és nem mindig könnyű sok gyereket foglalkoztatni vele egyszerre. Annyi azonban bizonyos, hogy többféle stratégiát szükséges alkalmaznunk, hogy összekössük a médiatermékek megalkotását és elemzését a demokratikus folyamattal. Nem ez a megfelelő tér és idő, hogy kísérletet tegyünk egy megfelelő tanterv megalkotására, de mindazonáltal szeretnék kiemelni néhány olyan kérdést, amellyel szembe kell néznie minden médiatanárnak és általában mindenkinek, aki a médiával kapcsolatban áll.

Egyelőre a médiaműveltség és demokrácia kapcsolatára szeretnék fókuszálni. Hadd tárjak önök elé egy rövid listát azokkal a kérdésekkel, amelyeket néhány mondat erejéig kommentálni kívánok. Azt javaslom, hogy mindannyian – iskoláinkban vagy stúdióinkban – kezdjünk el összeírni ilyen listákat, kérdéseket és kommentárokat. A listák és kérdések egyszersmind saját szakmai érdeklődésünk és ehhez kapcsolódó „kötelezettségvállalásunk,” alapját is kirajzolhatják. Az is lényeges, hogy a kérdések összeállításába – legalábbis az iskolákban – a gyerekeket is bevonjuk. Olyasvalamiről van tehát szó, amit velük együtt és nem az ő számukra kell csinálnunk.

- Fejlesszük-e a gyerekek azon képességét, amivel megérthetik, hogy a média miként hozza létre üzeneteit (legyen szó televízióról, sajtóról, vagy bármi másról)?
- Játsszuk-e el különböző szimulációs gyakorlatok segítségével, hogy milyen a médiában dolgozni? (Erre már született néhány igen sikeres programcsomag az Egyesült Királyságban.)
- Fejlesszük-e a gyerekek elemzőképességét az alapszintű szemiotika (denotáció, konnotáció) megtanításával? Később tovább is mehetünk a barthes-i mítosz világa felé.
- Bízassuk-e a gyerekeket arra, hogy megismerkedjenek a demokrácia különféle formáival, és odafigyeljenek arra, hogy a demokrácia miként reprezentálódik a médiában?
- Mennyire lehetünk kritikusak úgy, hogy még megőrizzük a demokráciába vetett hitünket?
- Mennyit taníthatunk a demokráciáról és a médiáról anélkül, hogy más tantárgyak felségterületére tévednénk?
- Mi lenne a megfelelő pedagógia a médiaműveltség és a demokrácia kérdéseinek megközelítéséhez?

Hét kérdést vettem fel, és biztos vagyok benne, hogy még sok-sok vár megfogalmazásra. A fenti lista persze csak az én saját „belépőm” a vitába, és tisztában vagyok vele, hogy mindegyik igen súlyos kérdés, de hiszem, hogy annak is kell lenniük, hogy valódi kritikai diskurzus induljon a témában. Hadd fűzzek egy-két megjegyzést mindegyikhez.

Az első arra utal, hogy kell-e a diákoknak tanulnia arról a módról, ahogyan a média létrehozza az üzeneteket. Ez egy médiatanárnak se lehet különösebben új. A médiaműveltség magától értetődően megköveteli, hogy képesek legyünk felismerni egy üzenet struktúráját. Idővel megtanulhatunk több kérdést feltenni egy adott üzenettel kapcsolatban, mint például: ki készítette, miért úgy készítette, ahogy, és ki a célközönség. Ha már kritikusabbá válunk, azt is megkérdezhetjük, vajon az üzenet szolgálja-e vagy éppen sérti-e valakinek az érdekét. Mire eljutunk ezekhez a kérdésekhez, már arra is készen állunk, hogy a demokrácia működését – vagy éppen annak hiányát – is észrevegyük mindezekben.

Természetesen e töprengéseket csak akkor tudjuk a konkrétumok nyelvére lefordítani, ha egy bizonyos újságcímet vagy -cikket vizsgálunk, vagy ha veszünk egy konkrét televíziós hírt, és megnézzük, hogyan van összerakva. Ebben a pillanatban elvont gondolati gyakorlatokból sürgető, lényeges kérdések válnak, olyanok, amelyek mindennapi tapasztalatainkra utalnak, azaz arra a világra, amelyben mindannyian élünk.

Második kérdésem arra vonatkozott, hogy kell-e szimulálnunk a média működését. A válasz erre egy feltételes „igen”. Feltételes, mert a média világában nem olyan könnyű mindent szimulálni. Egy híradón azonban nyugodtan kipróbálhatjuk, ha megvan hozzá a felszerelés és az akarat. Megérezhetünk valamit abból a nyomásból, amit a szerkesztők éreznek: például el kell dönteniük, mi számít hírértékűnek. A szimulált gyakorlatok egyik tanulsága az lesz, hogy azok nem feltétlenül demokratikusak. Ezzel nem áll szándékomban az esetleg itt ülő médiatársaságok képviselőit megsérteni, éppen ellenkezőleg. Amikor diákokkal dolgozom bármilyen produkción, azt szoktam tapasztalni, hogy egy idő után hajlandóak lemondani a demokráciáról annak érdekében, hogy haladjanak és elkészüljenek a dolgokkal. Rájönnek arra, hogy a legtöbb olyan produkciós folyamat, ami egy előre megírt vagy strukturált üzenet közvetítését foglalja magában, erősen autoriter. Nem véletlen tehát, hogy léteznek rendezők, producerek és felvételvezetők. A folyamatok bizonyos formái már-már katonai jellegűnek is mondhatók. Ennek felismerése segít minket

abban, hogy specifikus és kritikai médiaműveltségre tegyünk szert. Megérthetjük, hogy egy demokratikus berendezkedés médiája gyakran az általa támogatott és védelmezett rendszernek ellentmondó módon működik.

Harmadik kérdésként azt tettem fel, hogy vajon tanítsunk-e szemiotikát a gyerekeknek. Erre is egy feltételes „igen” a válaszom. A szemiotika ugyanis a jelek tudománya – vagy legalábbis az akar lenni. Sajnos most sem tudok belemenni részletekbe, ezért csupán annyit jegyeznek meg, hogy a szemiotikával kapcsolatban egyelőre mindannyian a tanulási fázisban vagyunk. Sokan követtünk el olyan hibákat, aminek eredményeképpen egy valaha izgalmas kritikai tevékenységet sikerült a gyerekek számára mechanikussá és unalmassá tennünk. A szemiotika lehetőséget ad arra, hogy rákérdezzünk a jelentés létrejöttének mikéntjére, és azokra a módokra, ahogy mások értelmet adnak ezeknek az üzeneteknek. Mindegy, hogy szappanoperáról, híradóról, reklámról vagy bármilyen más médiaműfajról van szó, ha egy száraz tudáscsomagot csinálunk belőle, az nem fogja inspirálni tanulóinkat. Jobban tennénk például, ha a szemiotikát a demokrácián belüli hatalmi érdekekre és viszonyokra való rákérdezés eszközeként értelmeznénk újra. Ha így tennénk, akkor nem egyszerűen annyit mondanánk a diákjainknak, hogy milyen szerencsések, hogy demokráciában élnek, vagy éppen azt hajtogatnánk nekik, hogy váljanak komoly és felelős állampolgárokká azért, mert mi, felnőttek azt mondtuk, hanem a hatalom, befolyásolás és jelentésteremtés kérdéseire irányítanánk a figyelmüket. Megvizsgálhatnánk a demokratikus intézmények és demokratikus döntések médiabeli reprezentációját például. Ez a megközelítés arra kérdez rá, hogy miért mondják nekünk azt, hogy a világ olyan, amilyen. Továbbá arra is, hogy van-e módunk összehasonlítani az általunk hallott és látott reprezentációkat valami mással. Talán felvethetnénk – szembenelve az ezzel kapcsolatos posztmodern kétségekkel – a jelölthöz való visszatérés lehetőségét is. Ez azt jelentené, hogy a világ megértésére szolgáló minden létező eszközt bevetünk azért, hogy ellenőrizzük a médiában hallottak viszonyát a „valósághoz”. Azaz esély nyílna rá, hogy bevonódunk, és elkezdünk aktívan részt venni a saját életünkben és világunkban.

A negyedik kérdésem az volt, hogy érdemes-e megvizsgálni különböző demokráciaformákat és azt, hogy ezek miként reprezentálódnak a médiában. Erre a válaszom egyértelműen „igen.” Fontos tanulmányoznunk a pártok, választások, politikusok és egyéb politikai témák médiamegjelenését. Meg kell vizsgálnunk, hogyan működik a demokrácia a szakszervezetekben, a családban, az iskolában és az egyházban, majd meg kell néznünk, hogy mindezek hogyan képeződnek le a médiában. Emlékezzünk, hogy a hírek és a dokumentumfilmek vizsgálata mellett itt már a dramatizálás technikáival is meg kell ismerkednünk. A kihívás mindebben az, hogy hogyan lehet a gyerekeket bevonni a folyamatba, egy olyan kutatással változtatni azt, amiben ők is valódi játékosok, nem pusztán megfigyelők.

Ötödikként a médiaműveltség és a többi tantárgy viszonyára kérdeztem rá. Amellett szeretnék érvelni, hogy ha a média és a bármilyen értelemben vett demokrácia kapcsolatáról kívánunk szólni, akkor semmiképpen sem kerülhetjük el, hogy foglalkozzunk a történelemmel is. Nem számít, melyik országban élünk, a történelmi kérdések kulcsfontosságúak lesznek, ha megpróbáljuk megérteni saját népünk és más népek demokráciájának természetét és célját. Történelem nélkül a médiaműveltség és a demokrácia üres fogalmak csupán.

Végül – és ezzel lassan előadásom végére is érek – azt kérdeztem, hogy milyen lenne a fentiek megvalósítására alkalmas pedagógia. Más szavakkal: hogy tanítsunk a demokráciáról úgy, hogy azt összekötjük a médiaoktatással? Ez már valóban túl nagy falat egy rövid prezentáció számára, úgyhogy most csak egyet vázolok a sokfajta lehetséges válaszból. Úgy kell kidolgoznunk stratégiákat, hogy az, *amit* éppen tanítunk, ne legyen azonnal világos a gyerekek számára. Tisztában vagyok vele, hogy ez éppen az ellenkezője annak a közkeletű elvnek, miszerint mindig ki kell jelölnünk a célokat, és képesnek kell lennünk megjósolni a tanulási eredményt. Mindezzel együtt is magabiztosan merem állítani, hogy ez a stratégia sokszorosan meghozza gyümölcsét, és biztosítja, hogy az oktatás információk és készségek mechanikus felhalmozása helyett valóban szerves folyamattá váljon.

A demokrácia valódi megértéséhez pedig meg kell értenünk a demokrácia – lehetséges – szabályait is. Továbbá fel kell tennünk a kérdést, hogy ki írja ezeket a szabályokat, és kinek az érdekét szolgálja az a mód, hogy éppen így lettek megalkotva. Ezen túl azonban egy halom további kérdés vár megválaszolásra, olyanok, amelyekkel a demokráciát valóban fontos témává tehetjük gyerekeink számára. Ezt elvégezhetjük egyfelől a médiaeszközök tanulmányozásán, másfelől a létrehozott és közvetített üzeneteken keresztül, azonban ennek az a veszélye, hogy vagy nagyon unalmas (túl sok szabályzat, törvény és politikai tartalom) vagy teljesen irreleváns lesz (a tanárok arról papolnak, hogy szerintük milyennek kell lenni a fiataloknak ahhoz, hogy jó emberek legyenek). Ezt a terméketlen helyzetet elkerülendő meg kell tanulnunk bátrabban,

kreatívabban gondolkodni, elemezni és üzeneteket létrehozni. Vissza kell hozni a médiaoktatás tudományos és intellektuális eszközeit a való életbe, hogy így állítsuk helyre fontosságukat.

Ennek egyik útja az, ha kerülőúton közelítünk meg témákat – azaz nem prédikálunk, hanem felkeltjük az érdeklődést. Zárásképpen hadd mutassak minderre egy példát, mégpedig egy újabb rövidfilmet. Ennek felnőtt az alkotója, és a pixillációs technikát⁷ alkalmazva animálta szereplőit. Majdhogynem inkább parabolaként, semmint hagyományos elbeszélésként működik, de most nem is mondanék róla többet, inkább nézzük meg magát a filmet, Norman McLaren alkotását, amelynek *Neighbours* („Szomszédok”) a címe.

Búcsúzásképpen nem kívánok kommentárt fűzni az imént látottakhoz, egyszerűen csak újra elsorolom a médiaműveltség és a demokrácia fejlesztésével kapcsolatos legfontosabb pontokat. Szükségesnek látom a *kutatás és felfedezés* fogalmát újra a médiaoktatás középpontjába állítani, hogy rettenthetetlen felfedezőket „termeljünk ki” iskoláinkban. És persze eszközöket és bizalmat is adnunk kell nekik, hogy véghezvihessék munkájukat. Összességében tehát képessé kell tennünk tanítványainkat arra, hogy kérdéseket fogalmazzanak azzal kapcsolatban, amit tanulnak. A *multimodális kommunikáció* fogalma legalább egy okból lehet hasznos segítőnk mindebben. Ebben a fajta kommunikációban ugyanis egyszerre több dolog zajlik, és a gyerekek képesek megbirkózni a modalitásoknak ezzel a sokféleségével. És mivel ők könnyedén kapcsolódnak hozzá, saját tanításunkat is ilyen, multimodálisnak nevezhető módon kell megszerveznünk. Ha azt szeretnénk, hogy a médiaműveltség valóban fontos legyen egy demokratikus berendezkedésű társadalomban, akkor a különböző diszciplínákat együtt kell alkalmaznunk, és hagyni kell, hogy kihozzák egymásból a legjobbat. A történelem itt legalább annyira megkerülhetetlen, mint azok a készségek, amiket hagyományosan összefüggésbe szoktak hozni a médiaoktatással.

De miért is kéne mindezzel foglalkoznunk? Azért, mert a médián és a demokrácián keresztül gondolatot, kreativitást és felelős tetteket generálhatunk. Minderről még sok szót kell ejtenünk, de mára elfogyott az időnk. Pedagógusokként még azelőtt kell tennünk valamit, mielőtt valóban elfogyyna az időnk – és nemcsak a miénk...

Virágh Szabolcs fordítása

---

7 „A **pixilláció** képkockánként rögzített **filmanimáció**s technika, amikor az animált szereplők mindegyike vagy egy része **színész**, akik a reális mozgás helyett fázisról fázisra, képfelvételről képfelvételre csak apránként mozdulnak el, így a végeredmény „élethű” látványt mutat ugyan, a mozdulatok és a helyváltoztatás módjai viszont **groteszkek**, olykor a **fizika** törvényszerűségeivel összeegyeztethetetlenek lesznek.” (Wikipedia, <http://hu.wikipedia.org/wiki/Pixill%C3%A1ci%C3%B3>)